

Vjeran Katunarić

DIOBA DRUŠTVA:

SOCIJALNA FRAGMENTACIJA U AMERIČKOM, SOVJETSKOM I JUGOSLAVENSKOM DRUŠTVU

Biblioteka Revije za sociologiju,
Sociološko društvo Hrvatske, Zagreb
1988. 178. str.

Za poznavaoce Katunarićevog sociološkog opusa, knjiga DIOBA DRUŠTVA je logičan nastavak njegovog teoretsko-empirijskog rada u istraživanju i sagledavanju socijalne strukture društva i problema multikulturalnosti u višenacionalnim zajednicama. Čitanjem knjige nameće se jak osjećaj da je ideja za analizu socijalne fragmentacije sazrela mnogo prije autorovog studijskog boravka u Sjedinjenim Američkim Državama. Već negdje 1983. godine Katunarić objavljuje u »Reviji za sociologiju« (br. 1—4) tekst »Socijalna fragmentacija«, gdje socijalnu fragmentaciju objašnjava kao suvremen vid društvene dezintegracije, koji se zbiva kroz sistemsku reintegraciju društva i nalazi se pod kontrolom vladajućih stratuma u industrijskim društvima. Kao rezultat autor vidi konsolidaciju novog tipa osnovnih grupa koje se razlikuju od tipa grupa »primarnog karaktera« (iz klasične sociološke tradicije). Novi tip osnovne grupe ima podjednako intimni i strateški karakter. Velike društvene grupe, kao što su klasa i nacija, također i »primarne grupe«, kao što je porodica, imaju sekundarni značaj (»Revija za sociologiju«, 1983., str. 3.).

Durkheimovom teorijom solidarnosti autor nas uvodi u razmatranje **klasične teorije o diobi društva**. Postavlja se pitanje zbog čega slabi veza između pojedinca i grupe i grupa međusobno kada su u modernoj epohi za njih osigurani dotad najsolidniji uvjeti zajedničkog rada, međusobnog komuniciranja i pravne regulacije. Razlog slabljenja društvenih veza Durkheim pronalazi u razaranju segmentarnog društva. Pošto taj proces nije potpuno završen, nije sasvim uspostavljen novi tip društva i društvene solidarnosti. U segmentarnom društvu, čiji je uzor klan, odnosno krvno srodstvo, pojedinac je utopljen u kolektiv i s njim je mehanički ili bezuvjetno solidaran, što je na simboličkoj razini predstavljeno religijskim kultom i obrednim normama koje služi održavanju kolektivnog identiteta. Prijelaz iz krvno segmentarnog društva čine teritorijalno segmentirana društva starog i srednjeg vijeka, zasnovana na autarkičnosti seoske ekonomije. Proces suprotan segmentaciji društva, gdje pojedinci i grupe zbog podjele rada postaju međuzavisni na teritoriju čitave nacije, ali i šire, kada popuštaju međusobne veze u pogledu njihova identiteta, uzajamne privrženosti i grupnog identiteta — **nazivamo fragmentacijom**.

Dakle, segmentacija zbližava ljude unutar grupe ali razbija veze između grupa, dok obratno fragmentacija pojačava veze između grupa, ali slabi veze unutar grupa. To je teorijska okosnica klasične i suvremene sociološke teorije. Tako se primjera radi može navesti da Durkheim govori o osamostaljivanju funkcija, odnosno da se moderna organizacija održava bez obzira na to koji je ljudi konkretno čine.

Slično tome Weber uočava smjenjivanje vrijednosne racionalnosti in-

strumentalnom racionalnošću povodom rasta birokratskog tipa organizacije. Marx analizira reifikaciju kao nužan oblik otuđenja međuljudskih odnosa u građanskom društvu. Parsons tendenciju organizacije kao sistema da i svoju socijalnu okolinu strukturira po sistemskim načelima, dok Habermas upravo u tom smislu govori o kolonizaciji društvenog života od strane formalnih organizacija ili sistemskih struktura države i korporacija.

Kada se govori o dezintegraciji društva, tada je nezaobilazan problem kriterij za određivanje osnovnih grupa. Autor u drugom poglavlju knjige (**Rekonceptualizacija društvenih grupa**) predlaže metodu mrežnih analiza (str. 49) koje imaju značajne prednosti spram tradicionalne strukturalne analize, te s pravom zaključuje, ako se kao osnova uzme interakcija, a ne struktura — da su porodica, skupina vršnjaka ili profesionalno udruženje kao tradicionalne strukturalno određene društvene grupe, samo djelovi interakcijskih mreža. U skladu s tim Katunarić predlaže šest karakteristika koje čine osnovnu grupu:

1) Osnovna grupa ujedinjuje rad i fizičku reprodukciju svojih članova.

2) Osnovna grupa je grupa maksimalne participacije, što znači da pojedinac u njoj obavlja najviše svojih uloga.

3) Osnovna grupa ima udjela u formiranju stavova svojih članova, tj. može biti barem jedna od referentnih grupa.

4) Članovi mogu »ideološki« negirati svoju osnovnu grupu i izražavati svoju pripadnost velikoj grupi, tj. klasnu ili nacionalnu svijest.

5) Što su selektivniji kriteriji pripadnosti grupi, što je jača njena granica u odnosu na okolinu, veća je vje-

rojatnost da se radi o osnovnoj grupi: tamo gdje se lako ulazi i postaje članom, malo je resursa za dobivanje relativno višeg statusa.

6) U osnovnim grupama postoji solidarnost koja se manifestira često ali i samo u njenim granicama. (str. 57—58)

Autor slikovito zaključuje da meprivilegirane grupe nalikuju na grupe koje se malaze u zatvoru, budući da nitko ne može izaći van, a oni izvana mogu ući unutra (ako imaju socijalni »peh«). Privilegirane grupe nalikuju stanarima čija ulazna vrata stana nemaju vanjsku kvaku, ali zato svi stanari mogu izaći iz stana kada to zažele ili — mogli bi dodati, kada ih na to prisile (str. 67).

Katunarić u uvodu knjige napominje da uzor »diobe društva« traži u Marxovom »Kapitalu« a taj je, da za razumjevanje suvremenih društava treba proučavati ono društvo koje dominira ostalim društvima. U Marxovo doba to je Engleska, danas su to Sjedinjene Američke Države i SSSR. Stoga je razumljivo da je ključno poglavlje knjige »Zapadna i istočna fragmentacija«. Moderna dioba društva ili socijalna fragmentacija odvija se sistematski, što je u skladu s rastom organizacija u društvu, odnosno s njihovom podjelom rada. Središnja organizacija u kojoj je usredotočen poredak ostalih organizacija, kao i institucionalni poredak društva je država (str. 73). Trebalo je pronaći autore koji su nosioci globalne teorije datih društva a da su podudarne sa stupnjem fragmentacije tih društava. Katunarić odabire za američko društvo Parsonsa, za sovjetsko teoriju Trockoga, posebno pamflet »Izdana revolucija«, gdje Trocki daje temelje shvaćanju sovjetskog društva kao klasnog društva te osnov kritičkog maksizma u kontekstu sovjetske ideologije. Na-

ravno, nameće se problem određenog razdoblja Trockoljeva rada (tridestetak godina), pa je nastavak nadoknađen u djelu Viktora Zaslavskog »Neostaljinistička država«. Ovo i slijedeća poglavlja sadržajno su podjeljena na šest istih dijelova: Teritorijalno — politička fragmentacija, Ekonomska fragmentacija, Etnička fragmentacija, Fragmentacija radničke klase (od klasnih sukoba od tržišne fragmentacije), Strategija gornjeg stratuma i Strategija radničke klase. Prva dva opisuju i objašnjavaju sistemsku fragmentaciju, političko-teritorijalnu i ekonomsku. Te diobe uzrokovane su podjelom moći i podjelom rada oko vitalnih aktivnosti u društvu, što je čvrsto definirano u institucionalnom poretku. On predstavlja izraz strukture društva i najjačih privrednih organizacija. Ostala poglavlja opisuju i objašnjavaju socialnu fragmentaciju u užem smislu, kako se veće grupe snalaze u sistemske diobi društva, u kojoj su mjeri same podjeljene te kakve su njihove strategije u pogledu održavanja postojećeg položaja ili osvajanja novih položaja u društvu (str. 74). Autor nas svojim zavidim poznavanjem sociologije sovjesktog, a naročito američkog društva, temeljito upoznaje sa svim antagonizmima datih sistema i potiče na njihov dublji studij.

Poglavljem »Protutendencije socialnoj fragmentaciji« upoznajemo se sa logikom posredujućih kategorija. Činjenica je da se povećava razmak između vladajućih i najsiromašnijih i najpotlačenijih grupa. Za održanje datog stanja brinu se ustanove koje su konzervativne po svom djelovanju i funkciji. To su civilna država, vojni aparat, sindikat i crkva. U nijma je nagomilana društvena moć u obliku finansijskih, pravnih, moralnih i fizičkih sankcija. Raspoložuci sankcija-

ma, te ustanove kontroliraju integritet formalnih organizacija i većeg dijela društvenih grupa izvan formalnih organizacija (kao što su obitelji i lokalne zajednice, na primjer, prilikom okupljanja u orkvi). Pored birokratske procedure i primjene sankcija, u svrhu kontrole i socialne integracije spomenute ustanove nastoje potaknuti procese koji ljude obično motiviraju da traže ili prihvate zaštitu. Takvi procesi stvaraju situaciju ugroženosti ili barem osjećaj ugroženosti. To mogu biti ratovi i krvavi društveni sukobi, katkada i određeni stupnjevi ekonomskih kriza. Sličan učinak ima i porast fertiliteta žena, kao rast konzervativnih pokreta koji ugroženost ljudi ideološki formuliraju kao prijetnju sudbini nacije ili druge velike grupe (str. 132). Jedan i drugi konzervativizam, američki i sovjetski, pomalo su tragikomične verzije izvornih ideologija poduzetništva, odnosno socijalističkog kolektivnog elana. Način na koji te ideologije danas propagiraju obnovu jedinstvene zajednice iz duboko razmravljenog društva vrlo je pojednostavljujući i grub, u biti obmanjujući. To je očit dokaz da je čvrstim jezgrama obiju upravljačko-vladajućih klasa ponestalo inspiracije, a objektivna posljedica onoga za čime teže je međusobno zatvaranje društvenih sistema obje hemisfere. Odgovor iznutra na vanjsko zatvaranje je segmentacija društva (str. 148).

Posljednje poglavlje knjige razmatra na isti strukturalni način **diobu jugoslavenskog društva**, a sociološko gledište Josipa Županova je najprimjerenije poslužilo Katunarićevom sagledavanju problema jugoslavenske fragmentacije. Iluzorno je u otvorenom svijetu tražiti sasvim originalni put, jer strukturalni modeli društva nisu nametnuti samo izvana, već se nameću i iznutra kao mužne tendencije

razvoja. Pokazalo se da one stoje u međusobnoj proturiječnosti, a ideologija samoupravljanja kao i samoupravljačke ustanove još su preslabi a da bi prevladali loše posljedice te proturiječnosti. Jedna od najlošijih posljedica je silna strukturalna podijeljenost društva (str. 153).

Na pitanje živimo li već u jednom »postmodernom društvu«? autor odgovara: Čovjek postmodernog doba živi u društvu koje negira jedinstvenu, povijesnu liniju razvoja, pa mu se čini da je na kraju puta tamo gdje je bio na početku. Kretanje se čini prividnim: društvo je naraslo, organizacije su krajnje velike i složene, individuum nikad nije bio slobodniji ali ni usamljeniji, a sve prati nespokojan osjećaj da se ono bitno nije promijenilo. Taj osjećaj nije lako obraditi, jer su modernoj epohi bitne ustanove, bitni društveni odnosi bili skoncentrirani na jednom mjestu — državi ili industrijskom poduzeću; danas su ta mjesta raspršena. Čovjeku postmoderne nerjetko se čini da ga najviše ugrožavaju najbližnji, kao agenti dominantnog poretka, a katkada da to čini sam sebi (str. 173).

Na kraju možemo zaključiti da je knjiga **Dioba društva** uzorna sociološka studija o socijalnoj fragmentaciji, djelo koje se čita lako poput informativnog štiva, ali i djelo iz kojeg se mnogo može naučiti.

Tvrtko Ujević

Zbornik radova

EMILE DURKHEIM I SUVREMENA SOCIOLOGIJA

Biblioteka Revije za sociologiju,
Zagreb, 1988, 207. str.

E. Durkheim, francuski sociolog (1858—1917.) profesor u Bordeauxu, zatim na Sorboni. Osnivač je jedne od najutjecajnijih socioloških škola u Francuskoj i osnivač »L'année sociologique«.

Sociologiju je želio uvrstiti u red »pozitivnih znanosti«, jer po njegovom uvjerenju treba izučavati društvene činjenice kao prirodne datosti isključujući iz njih svaki subjektivni i teološki moment. On je također predstavnik kolektivno-psihološke orijentacije u sociologiji, jer smatra da je pojedinac posljedica društvene diferencijacije, koja proizlazi iz podjele rada. Bavio se zatim izučavanjem raznih aspekata društvenog života kao što je pojam religije, samoubojstva itd.

Ovaj zbornik je kao što piše u predgovoru, posvećen ovome velikom sociološkom misli. U difuznosti i prividnoj nesimetričnosti socijalnih činjenica tražio je predmetnu koherentnost sociologije kao znanosti zahtijevajući od nje da strogo odredi svoj predmet, postupke i metode. Njegov utjecaj, kao što se naglašava u predgovoru, nadilazi i njegovo vrijeme i opseg njegova djela a njegova paradigma je još uvijek aktualna, nadira sociologiju i suvremeno se kreće u području filozofije, etnologije, povijesti, pedagogije, političke znanosti i drugih humanističkih znanosti.